

ПАРЛАМЕНТАРИЗМ: ВИНИКНЕННЯ, ЕВОЛЮЦІЯ СУЧАСНІСТЬ

Філонов О.В.

(доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Маріупольського державного університету)

Анотація. Стаття присвячена проблемам появи перших парламентів у світі, історичної еволюції функцій парламентів, сутності системи контрольних повноважень парламентів світу стосовно виконавчої гілки влади.

Ключові слова: парламент, парламентаризм, народне представництво, контрольні повноваження.

Аннотация. Статья посвящается проблемам появления первых парламентов в мире, исторической эволюции функций парламентов, сущности системе контрольных полномочий парламентов мира относительно исполнительного звена власти.

Ключевые слова: парламент, парламентаризм, народное представительство, контрольные полномочия.

Annotation. The article is devoted the problems of appearance of the first parliaments in the world, historical evolution of functions of parliaments, essence of the system of control plenary powers of the world parliaments, in relation to the executive branch of power.

Keywords: parliament, parliamentarizm, people's representation, control plenary powers.

Вступ – постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Згідно до Конституції України носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ (ст. 5), який може реалізовувати владу безпосередньо та через державні органи.

У ході становлення незалежної української державності в основному сформувалися головні принципи побудови демократичної влади. Це, насамперед народне представництво у загальнодержавних та місцевих органах, розподіл державної влади, парламентаризм.

В Україні парламент, а їм є, згідно діючого законодавства – Верховна Рада України, яка являє єдиний законодавчий орган держави. При цьому нормативно-правові акти, які він видає, в обов'язковому порядку мають бути прийняті за певною процедурою, встановленою законом. Цим обумовлено появу значного за обсягом комплексу нормативно – правових актів та правових приписів, які врегульовують діяльність Верховної Ради України як національного парламенту. Сукупність нормативно-правових актів та правових приписів що регулюють суспільні відносини у сфері відправлення парламентаризму отримує назву парламентського права. Однак становлення парламентського права в Україні ще не можна повною мірою вважати остаточно завершеним процесом. Тривають вдосконалення регламенту Верховної Ради України, форм контролю над виконавчої владою та методів взаємодії з нею, йде запозичення позитивного закордонного, у першу чергу, європейського, досвіду організації парламентської діяльності, налагодження співпраця з закордонними парламентами та міжнародними організаціями. Таким чином створення парламентського права є тривалим еволюційним процесом, що обумовлює існування наукової проблеми аналізу цього процесу та його закономірностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблеми парламентаризму, правового регулювання парламентських процедур тією або іншою мірою розглядаються у працях таких вчених, як О.М. Бандурка, С.Б. Гавриш, А.З. Георгіца, О.В. Городецький, В.С. Журавський, К.О. Колесник, Л.Т. Кривенко, В.Ф. Погорілко, Ю.М. Тодика, О.Ф. Фріцький, М.В. Цвік, В.М. Шаповал, Ю.С. Шемшученко, О.Н. Ярмаш та ін. У той самий час узагальнюючої праці з історії парламентського права ще не створено.

Формулювання цілей статті (постановка завдання), виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття.

Метою даної статті є розглянути появу перших парламентів у світі та їх специфіку, набуття парламентом нових функцій у процесі історичної еволюції, сутність системи сучасних контрольних повноважень парламентів світу та їх зв'язок з формою правління у певній державі, суспільно-політичне та юридичне значення реалізації парламентом контрольних повноважень стосовно виконавчої гілки влади.

Виклад методики дослідження. Для досягнення зазначеної мети застосовувалися структурно-функціональний метод, метод дедукції і індукції, особливу увагу було приділено використанню історико-правового метода.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів із статистичною обробкою даних.

Історія парламентаризму нараховує кілька століть, хоча він з'явився набагато пізніше, ніж інші державно-правові інститути, такі, як, наприклад, глава держави, апарат управління, збройні сили. Саме поява парламентаризму досі є дискусійним питанням. Найчастіше у науковій літературі вважається, що першим в світі парламентом був представницький орган у Англії [4; 178]. Але прийняття рішення на підставі обговорення шляхом голосування за рядом даних вперше відбулося в Ісландії. Це зібрання вільних людей здійснилося у 930 р. у містечку на південному заході острова, відомому на стародавньоісландській мові як *Þingvellir*, про що каже такий видатний історик ісландської культури та мови, як Е. Ольгейрссон [6; 87]. Звісно, можна дискутувати, чи був це дійсно представницький орган та в чому полягають його відмінності від народних зборів античних полісів або зборів варварських королівств раннього середньовіччя. Але, на нашу думку, первісний альтинг являв собою втілення ідеї прийняття важливих суспільних рішень органом народної демократії, яка згодом розповсюдилася Європою та у демократичних державах всього сучасного світу.

Якщо звернути увагу на етимологію слова «парламент», то можна сказати, що в східнослов'янські мови воно проникло через польську з італійської, хоча часто кажуть, що у основі лежить французьке *parler* (говорити, обговорювати) [2; 6]. Отже, на наш погляд, такі своєрідні «мандри» терміну свідчать про те, що саме місце виникнення парламентаризму та первісні функції парламентів історико-правовій науці залишаються невідомими. Але, можна говорити, що парламентаризм та парламентське право протягом більшої частини своєї історії були спрямовані на втілення у практику державного будівництва ідей народного представництва та права населення країни на прийняття участі в ухваленні законів та інших рішень, які мають значення для всього суспільства.

Власне, головні функції парламентів можуть бути предметом дискусії. Найчастіше, головною функцією парламенту вважають законодавчу діяльність. В цілому, ми можемо вважати це вірним, хоча така дефініція потребує, з нашої точки зору, певних уточнень.

Дійсно, парламент є єдиним законодавчим органом сучасної демократичної держави, тільки він може приймати нормативно-правові акти, які мають найвищу юридичну силу – закони. У той самий час, прийняття нових законів пов'язано зі зміною або з появою нових суспільних відносин. Але такі події в державах, де існує розвинута та непротиречна система права, відбуваються не дуже часто. Виходячи з цього, парламент концентрує свою діяльність на розробці та прийнятті бюджету, контролі за його виконанням та на парламентських процедурах контролю за формуванням та діяльністю уряду країни [3; 26]. При цьому, слід враховувати, що на практиці обсяг контрольних повноважень законодавчого органу залежить від форми правління, яка існує у певній державі. Отже, парламент може проводити обговорення основних напрямів політики уряду, здійснювати затвердження програми його діяльності (насамперед, це стосується парламентських республік і парламентських монархій), на регулярній основі проводити «дні» та «часи» уряду, на яких прем'єр-міністру та членам кабінету можуть задаватися питання, здійснювати процедури інтерпеляції та в отриманні недовіри або відмови у довірі кабінетові, створювати комісії, які розглядають певні види діяльності виконавчої влади та заслуховувати їх висновки, проводити парламентські розслідування і т. ін. Президент або

голова уряду у президентських та змішаних республіках звертаються до парламенту з посланнями, які мають програмний характер. Окремі парламентарі мають право на депутатський запит, за яким обов'язково надається конкретна та обґрунтована відповідь органом державної виконавчої влади або його посадової особи. Контрольні повноваження щодо виконавчої влади здійснюють також парламентський уповноважений з прав людини (омбудсман) та рахункові палати парламенту [5; 147]. У деяких країнах існує інститут парламентських ревізорів та контролерів. Звісно, всі ці види парламентської діяльності підпорядковані певним процедурним моментам та втілюються у межах, передбачених законом. Всі зазначені форми парламентського контролю мають юридичний характер. Це за своєю суттю означає, що у разі якщо не встановлено порушення певних правових норм, то для підконтрольного органу, установи чи посадової особи за їх наслідками не може виникнути жодних негативних наслідків юридичного характеру. У разі встановлення порушення правових норм наслідком здійснення парламентського контролю може бути відставка окремих посадових осіб, порушення кримінальної справи стосовно певних посадових осіб тощо [4; 80].

Здійснення парламентського контролю над реалізацією державного бюджету та діяльністю виконавчої гілки державної влади не є самоціллю [7; 731]. Підкреслимо, що у сучасному конституційному праві зберігається поняття загальної компетенції парламенту, тобто він може розглядати будь-яке питання, яке стосується держави [1]. Разом з тим, здійснення контрольних повноважень, на наш погляд сприяє створенню позитивних суспільно-політичних зав'язків між парламентом, головою держави органами виконавчої влади, партійно-політичними інститутами держави, громадянським суспільством. Це й може, за нашою думкою, вважатися найбільш вагомим результатом еволюції парламентаризму.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку

Таким чином, парламентаризм як державно-правова інституція за тривалі століття свого існування пройшов значну еволюцію. Від простих загальних зборів вільного населення держави він перетворився на орган народного представництва, законотворчий орган. Згодом вплив парламентаризму на суспільно-політичну систему посилювався. Парламент отримав важливі контрольні повноваження, став здійснювати квазісудові функції. Він відіграє роль не тільки законодавця та представника нації, а й важливого контрольного органу. Це дає можливість парламенту брати на себе відповідальність за курс уряду не тільки у суто політичному сенсі, а й у юридичному. Правове регулювання такої відповідальності та форми її реалізації в Україні можуть бути темою подальшого дослідження.

Список використаних джерел

1. Акопян Г. Парламент и парламентаризм в армянской действительности. / Электронный ресурс. // Режим доступа: <http://articlekz.com/article/5389>
2. Булаков О., Рязанцев И. Парламентское право. Курс лекций. – М.: Юстицинформ, 2007. – 139с.
3. Законодательство зарубежных стран: Комиссия по расследованию и по контролю в Национальном Собрании Франции (Пятая республика). Обзорная информация. Вып. 6 / Керимов А.Д.; Редкол.: Залесский В.В., Ковачев Д.А., Маковский А.Л. (Гл. ред.), Решетников Ф.М., Тихомиров Ю.А. – М.: Изд-во ВНИИСЗ, 1991. – 30 с.
4. Карпухина И.А., Абраменко Е.Г. Институт парламентаризма: его сущность и основные признаки. // Проблемы управления. – 2009. – № 1. – С. 178-181.
5. Керимов А.Д. Парламентское право Франции. / А.Д. Керимов. – М.: Норма, 1998. – 176 с.
6. Ольгейрссон Э. Из прошлого исландского народа. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1957. – 330 с.
7. Проблемы общей теории права и государства: Учебник для вузов / Под общ. ред. В.С. Нерсисянца. – М.: Норма, 2004. – 832 с.